

Vergi-Zekât İlişkisi: Benzerlikler ve Farklılıklar

Oğuzhan Koç

Öz

Konu ve Amaç: Vergi, devletin kamu giderlerini karşılamak amacıyla vatandaşlardan aldığı zorunlu bir yükümlülüktür. Aynı şekilde zekât da nisap miktarı malı olan Müslümanların ödemeleri gereken dini ve uhrevi yönü olan zorunlu olarak ödemeleri gereken bir vecibedir. Bu çalışmada, vergi kavramının mahiyeti ortaya konularak zekât ile mukayesesi yapılmış olup ikisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmanın amacı olarak verginin zekât yerine geçip geçmeyeceği tartışılmıştır. Verginin kamusallaştırılması üzerine tavsiyelerde bulunulup bu konuda çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Yöntem: Bu çalışmada vergi ve zekât kavramları, benzerlikleri ve farklılıkları hakkında ilgili kaynaklar incelenerek içerik analizi yöntemi ve doküman tarama/inceleme tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Zekât ile vergi, mahiyetleri, amaçları, ödendiği yerler bakımından birbirinden farklı kavramlardır. Zekât, İslam dininde farz kılınmış mali bir ibadet olup, nisap miktarı malı olan her Müslümanın, naslarda belirtilen sekiz sınıfa vermekle yükümlü olduğu bir ödeme şeklidir. Buna karşılık vergi, devletin kamu harcamalarını karşılamak amacıyla Müslüman veya gayrimüslim vatandaşlarından topladığı, dini değil hukuki bir yükümlülüktür. Bu iki ödeme biçimi arasında mahiyet, etimolojik, ödeme yerleri vb. konularda temel farklılıklar bulunmuştur.

Sonuç: Vergi ile zekât arasındaki farklılıklardan dolayı günümüzde verilen vergilerin zekâtın yerine geçmeyeceği kanaatine ulaşılmıştır. Ancak devlet aracılığıyla, yalnızca naslarda belirtilen sekiz sınıfa harcanmak üzere kurulacak özel bir fon veya kurum aracılığıyla zekât toplanıp dağıtılacak bir sistem oluşturulursa, zekâtın devlet eliyle uygulanması mümkün hale gelebilir. Bu noktada Malezya'nın zekât örneği dikkat çekicidir. Malezya'da zekât, resmi kurumlar aracılığıyla toplanmakta ve zekâtını ödeyen bireylere vergi indirimi uygulanmaktadır. Böylece hem bireylerin zekât verme motivasyonu artırılmakta hem de vergi yükü hafifletilerek vergi verme konusunda kolaylık sağlanmaktadır. Bu modelin işleyişi ve yapısal özellikleri üzerine yapılacak makale, tez vb. akademik çalışmalar, İslam iktisadı alanına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Vergi, Zekât, Darıbe, Yükümlülük

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya/Türkiye,
kocoguzhan9899@gmail.com
PhD Student, Akdeniz University, Institute of Social Sciences, Antalya/Türkiye,
kocoguzhan9899@gmail.com

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Koç, Oğuzhan. "Vergi-Zekât İlişkisi: Benzerlikler ve Farklılıklar". *Mutalaa* 5/1 (Haziran 2025), 32-48.

ORC ID: orcid.org/0000-0003-3057-2491
ROR ID: ror.org/01m59r132
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.15777380

Geliş tarihi: 12.05.2025
Kabul tarihi: 27.06.2025

The Tax-Zakat Relationship: Similarities and Differences

Abstract

Subject and Purpose: Tax is a compulsory obligation that the state collects from citizens in order to meet public expenditures. Likewise, zakat is a compulsory obligation that Muslims who have the nisab amount of wealth must pay, which has a religious and spiritual aspect. In this study, the nature of the concept of tax has been revealed and compared with zakat, and the similarities and differences between the two have been revealed. In addition, the aim of the study is to discuss whether tax can replace zakat or not. It has been recommended that taxation be made more public-oriented, and it has been emphasized that further studies should be conducted on this issue.

Method: In this research, content analysis method and document scanning/examination technique were used by examining the relevant sources about the concepts of tax and zakat, their similarities and differences.

Results: Zakat and tax are different concepts in terms of their nature, purposes and places of payment. Zakat is an obligatory financial worship in Islam and is a form of payment that every Muslim who has the nisab amount of wealth is obliged to give to the eight classes specified in the Islamic scriptures. Tax, on the other hand, is a legal, not religious, obligation that the state collects from its Muslim or non-Muslim citizens in order to meet public expenditures. There are fundamental differences between these two forms of payment in terms of nature, etymology, place of payment, etc.

Conclusions: Due to the differences between taxation and zakat, it has been concluded that today's taxes cannot replace zakat. However, if a system is created through the state to collect and distribute zakat through a special fund or institution that will be established to be spent only on the eight classes specified in the scriptures, it may become possible to implement zakat through the state. At this point, the example of zakat in Malaysia is striking. In Malaysia, zakat is collected through official institutions and tax deductions are applied to individuals who pay their zakat. This not only increases the motivation of individuals to pay zakat, but also eases the tax burden and makes it easier to pay taxes. Academic studies such as articles, theses, etc. on the functioning and structural features of this model will make significant contributions to the field of Islamic economics.

Keywords: *Islamic Law, Tax, Zakat, Darîbe, Obligation*

Giriş

Toplumların ekonomik olarak sistemleşmeleri, hem bireylerin yükümlülükleri hem de devletin ekonomik ihtiyaçları bakımından oldukça önemlidir. Bu çerçevede vergi ve zekât kavramları, gerek İslam hukukunda gerekse modern ekonomik sistemlerde önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar ilk bakışta her iki kavram da ekonomik yükümlülük ve toplumsal fayda üretme amacı taşısa da, mahiyet, ödeme sınıfları, uygulama ve sonuç bakımından aralarında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Vergi, devletin kamusal hizmetleri karşılamak üzere bütün vatandaşlardan kanuni bir zorunlulukla tahsil ettiği bir ödeme iken; zekât, İslam'da mal ile ödenen bir ibadet olarak kabul edilir ve belirli şartları taşıyan Müslümanlar için farz kılınmış bir yükümlülüktür.

Devletler bakımından vergi, hem hukuki hem ekonomik bir araç olarak değerlendirilirken; zekât, dini boyutunun yanı sıra sosyal adaletin sağlanmasında etkili olan bir mekanizma olarak ön plana çıkar. Bu iki kurum zaman zaman birbirine benzetilse de, özellikle günümüzde bazı kesimlerce "vergi zekât yerine geçer mi?" sorusu gündeme gelmektedir. Bu makalede, vergi ve zekâtın tarihsel, hukuki, mali ve toplumsal yönleri karşılaştırmalı olarak ele alınacak; aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Modern Hukukta Vergi Kavramı

Vergi kavramı, tarih boyunca farklı yer ve zamanlara göre farklı anlamlarla ele alınmıştır.¹ Ortaçağda vergi ilk anlamıyla hediye, armağan gibi anlamlarda kullanılmış olup vergi vermek tamamen ihtiyari bir eylemdi.² Zaman ilerledikçe hükümdarlar bazı sosyal sınıflardan maddi yardımda bulunmalarını ihtiyari anlamda istemişlerse de daha sonraları bu yardım giderek zorunlu bir nitelik kazanmıştır.³

Yeniçağda ise vergi zorunlu bir nitelik kazanmış, vergi vermeyenlere yaptırım gücü uygulanarak vergi ödevi güvenlik altına alınmıştır.⁴

Verginin önceki anlam dünyasında ayırma (tahsis) ilkesi uygulanmaktaydı. Yani belirli bir vergi gelirinin kullanım yeri ancak belirli bir yer veya amaç içindi. Günümüzde ise bu ilke terkedilmiş birleştirme (ademi tahsis) ilkesine geçilmiştir. Bunun sonucu olarak, bütün vergi gelirleri hiçbir ayırım yapılmaksızın hazinede toplanmakta ve hiçbir ayırım yapılmaksızın vergi gelirleri tüm kamu giderlerine harcanmaktadır.⁵ İşte vergi ile zekâtın ayrılma noktalarından birisi de burasıdır. Vergide toplanan gelirler hiçbir ayırım yapılmaksızın harcanmakta iken zekât belirlenmiş sınıflara harcanmaktadır.

Zekât günümüzde servet vergisine benzetilmiştir.⁶ Her ne kadar kişilerin mal varlığı üzerinden alınması noktasında benzerlikler olsa da aralarında farklar mevcuttur. Servet vergisi, gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları menkul ve gayrimenkul mallar üzerinden aynı zamanda para ve alacakların tamamının veya bir kısmının değerleri üzerinden vergilendirilmesidir.⁷

Servete sahiplik üzerinden alınan servet vergisi, yıllık olarak alınmaktadır.⁸ Günümüzde bir kontrol aracı olarak kullanılan servet vergisi, mali amaçlı bir vergi değil sosyal yönü olan bir vergidir.⁹ Çünkü burada amaç, devletin mali ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmekten çok, kişiler arasındaki servet dağılımında oluşan uçurumu dengelemektir.¹⁰ Bu yönüyle servet vergisi sosyal bir olgudur. Görüldüğü üzere servet vergisinin zekât ile benzeşen yönleri mevcuttur. Ancak konunun ayrıntıları farklılıkları göstermesi açısından önemlidir. Örneğin menkul mallardan olan araç alımında vergilendirme olarak motorlu araçlara sahip olmaktan dolayı alınan servet vergisi (MTV) mevcuttur.¹¹ Aynı şekilde gayri menkullerden ev için emlak vergisi alınmaktadır.¹² Hâlbuki İslam'da oturlan evlerde, giyilen elbiselerde, ev eşyalarında, binek hayvanlarında (bineklerde) zekât yoktur.¹³

¹ Nihat Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi* (Bursa: Ekin Yayınları, 2019), 131.

² Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 132.

³ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 132.

⁴ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 132.

⁵ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 133.

⁶ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 135.

⁷ Ersan Öz vd., "Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım", *Gümrük ve Ticaret Dergisi* 4 (2014), 87.

⁸ Öz vd., "Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım", 87.

⁹ Öz vd., "Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım", 88.

¹⁰ Öz vd., "Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım", 88.

¹¹ Ahmet Somuncu, "Türkiye'de Otomobil ve Ticari Araçlardan Alınan Özel Tüketim Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisinin Çevresel Etki ve Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi* 9/2 (2022), 31.

¹² Öz vd., "Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım", 96.

¹³ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl Fergânî El-Merginânî - Tallal el-Yusuf, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtetî* (Beyrut: Daru'l-İhyâi Tûrâsî'l-Arabi, ts.), 1/96.

Vergi tanımı itibariyle devletin kamusal ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kişi veya kurumlardan cebri olarak karşılıksız bir biçimde aldığı parasal tutarlardır.¹⁴ Verginin amacı kamusal hizmetlerin karşılanmasıdır.¹⁵

1961 tarihli anayasada vergi kavramı için “vergi ödevi” terimi kullanılmış olup “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim ve harçlar ve benzeri malî yükümler ancak kanunla konulur.” (Anayasa m. 61) denilmiştir.¹⁶

Verginin sahip olduğu unsurlar şunlardır:

a- Vergi Alacaklısı ve Borçlusu

Devletin vergi alma yetkisi olmakla birlikte vergi alma yetkisi verilmiş il özel idareleri, belediyeler ve köy gibi kamu tüzel kişileri de vergi alabilir.¹⁷ Vergi ödemekle yükümlü kişiler ise hem ülkenin kendi vatandaşları hem de orada yaşayan yabancı vatandaşlar olabilir. Çünkü yabancı vatandaşların iktisadi bağları bulunabilir. Aynı zamanda vergi yükümlüleri gerçek kişiler ve tüzel kişiler de olabilir.¹⁸

b- Zora Dayanan Bir Ödeme Olması

Vergi, kanundan doğan haklar sebebiyle zora dayanan bir ödeme şeklidir. Kanun vergi şartlarını belirtmiştir. Dolayısıyla devlet, vergisini zamanında demeyen kişiler için zor kullanabilir.¹⁹

c- Verginin Karşılıksız Olması

Vergi kamu masraflarına harcadığı için, kişinin verdiği verginin kişi nezdinde bir karşılığı yoktur. Yani vergi verilmesinden dolayı kişiye doğrudan, özel bir faydadan söz edilemez.²⁰

d- Vergi Kamu Giderlerinin Karşılığıdır

Bu ilke verginin niçin alındığını belirtir. Verginin bu ilkesi, ceza ve kamulaştırma gibi devlet tarafından alınan diğer unsurlardan ayrılır.²¹

e- Vergi Para ile Ödenir

Eskiden vergiler mal ve hizmet şeklinde aynı olarak da ödenebiliyorken artık bu ilke istisna şeklinde kalmıştır. Günümüzde vergi para ile ödenir.²²

2. Konuluş Amaçları

Verginin konulmasının birçok amacı olmakla birlikte bazı amaçları kanaatimizce çok önemlidir. Örneğin verginin mali amacı, kamu giderlerini karşılamaktır.²³ Diğer bir amaç

¹⁴ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 136.

¹⁵ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 136.

¹⁶ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 143.

¹⁷ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 144.

¹⁸ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 144.

¹⁹ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 144.

²⁰ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 144.

²¹ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 144.

²² Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 145.

²³ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 145.

ise ekonomik amaçlardır. Eğer devlet üretimi teşvik etmek istiyorsa veya geliştirilmek istenen bir amaç varsa burada vergi teşvikine gitmektedir. Ekonomik istikrarı sağlamak da verginin ekonomik amacına yöneliktir.²⁴

Bazen devlet gelişmesini önlemek istediği alanlar için ağır vergiler koyar. Bazen de üretimi teşvik için büyük veya küçük teşebbüslerin önünü açmak amacıyla vergi teşvikine gider. İşte bütün bunlar verginin ekonomik amaçlarıdır.²⁵

Verginin bazı ahlaki amaçları da mevcuttur. Örneğin devlet, alkolü içecekler, tütün, uyuşturucu gibi zararlı maddelerin tüketimini azaltmak, böylece toplumun ahlakını ve sağlığını korumak amacıyla bu ürünlere ağır tüketim vergileri koyar. Böylelikle kısıtlayıcı tüketim vergileri devlet tarafından konulmuş olur ve bütün bu özellikler verginin ahlaki yönünü ön plana çıkarır.²⁶

3. İslam'da Vergi Kavramı

İslam'dan önce cahiliye devrinde çeşitli vergiler mevcuttu. Çünkü cahiliye dönemi Arap yarımadası ticaretin canlı olduğu bir bölgeydi. Bu bölgede çeşitli çarşı, Pazar ve panayırlar kurulmakta ve buraya gelen tüccarlardan çeşitli vergiler alınmaktaydı.²⁷ Bu vergilerden bazıları şunlardır:

Uşûr: Mekke'de kurulan panayırlara katılanların onda bir oranında ürünlerinden elde edilen vergi çeşididir.²⁸

Meks: Cahiliye dönemi pazarlarında mal satan kimselerden alınan vergi çeşididir. Meks toplayan görevliye mâkis denir. Mâkis çoğunlukla ölçüyü aşar, halktan fazla vergi alarak onları zulme uğrattırdı.²⁹

Cizye: Mekke'de kalan tüccarların kaldıkları sürece can ve mal emniyetlerini sağlamaları karşılığında Mekkelilere verdikleri vergi çeşididir.³⁰

Rifâde: Kusay b. Kilab'dan itibaren alınmaya başlanan İslam öncesi araplarda hacıları yedirme, içirme ve çeşitli sosyal hizmetlerin sağlanması için Mekkelilerden alınan vergi çeşididir.³¹

İtâvet: Arap toplumlarında meydana gelen kabile kavgalarında mağlup olan tarafın üstün gelen kabileye ödediği vergi çeşididir. Bu vergi adeta mağlup olan tarafın üstün gelen kabilenin tahakkümünü kabul ettiğinin bir göstergesidir.³² Zekât da aslında bir yönüyle bu vergiye benzemektedir. Çünkü zekât, sadece mâli bir ibadet değil aynı zamanda siyasi

²⁴ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 146.

²⁵ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 147.

²⁶ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 148.

²⁷ Fethi Yıldırım, "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)", *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/3 (2019), 40.

²⁸ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm* (b.y.: Dar'üs Sâki, 1422/2001), 14/166; Yıldırım, "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)", 40.

²⁹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm* (b.y.: Dar'üs Sâki, 1422/2001), 9/306.

³⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm* (b.y.: Dar'üs Sâki, 1422/2001), 7/115.

³¹ Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyari İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. (Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955), 1/130.

³² Yıldırım, "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)", 41.

otoriteyi kabul ettiğinin bir göstergesidir.³³ Hz. Ebubekir'in zekât vermeyenler ile savaşması da bu sebeptir.³⁴

Hz. Peygamber (s.a.v) cahiliye dönemi Arap toplumlarında var olan bu vergi çeşitlerinin bir kısmını kaldırmış, bir kısmını oldukları şekliyle uygulamış ve bir kısmını ise tashih ederek uygulamaya koymuştur.³⁵

Kuran'da ise zekât, cizye, fey ve haraç gibi çeşitli vergi türlerini ifade eden kelimeler bulunmakla birlikte bir bütün olarak vergiyi ifade eden bir kelime bulunmamaktadır.³⁶

İslam tarihinde vergi için çeşitli isimler kullanılsa da günümüz Arapçasında vergiyi ifade etmek üzere "darîbe" kavramı kullanılmaktadır. Darîbe, ekseriyetin görüşüne göre hem şer'i hem de gayr-i şer'i vergiler için kullanılır.³⁷

Klasik kaynaklarımızda yer alan bilgilere göre, şer'i olan, naslara dayanan vergi türü zekâttır. Zekâtın diğer ibadetlerde olduğu gibi değişiklik yapılma ve farklı harcama kalemlerine sarf edilme yetkisi yoktur.³⁸ Yani zekâtın, sarf yerleri, mükellefleri, oranları bellidir. Devletin buradaki fonksiyonu sadece uygulamaktır.³⁹ Şer'i vergiler dışında olağanüstü hallerde, hazinenin yeterli gelmediği durumlarda vergi alınıp alınmayacağı tartışılmıştır. Bu tür vergilere "nevâib" denilmiştir.⁴⁰ Beytülmalde yeterli fon bulunmadığı durumlarda ve olağanüstü hali aşmaya yetecek kadar bir miktarda alınmak suretiyle Hanefiler, kamu maslahatı gereği konulan geçici bütün nevâibleri edası vacip bir borç olarak görmektedir.⁴¹

Kanaatimizce günümüzde devletin aldığı vergilerin de içine girdiği ülû'l emrin yetkisine bırakılan dönemden döneme, ülkeden ülkeye farklılık arz eden bu vergiler klasik fıkıh literatüründe nevâib, avâriz veya örfi vergiler olarak adlandırılır.⁴²

4. Uşûr Vergisinin Zekât Yerine Geçip Geçmemesi

Yukarıda bahsettiğimiz üzere cahiliye devrinde de alınan uşûr vergisi, ticaret hususunda çarşılarından sorumlu olan görevliler tarafından tüccarlardan onda bir oranında ürünlerden vergi alınmasıdır.⁴³ Bu vergi gayrimüslimlerden alındığı gibi Müslümanlardan da alınıyordu. Ancak aralarında mahiyet farkı bulunmaktaydı. Müslüman tüccarlardan alınan uşûr vergisi zekât kapsamında iken gayrimüslimlerden alınan ise gümrük ve güvenlik vergisi mahiyetindedir.⁴⁴

Uşûr vergisi, diğer bir adıyla meks, cahiliye döneminde dayanılması zor ağır bir vergi türünü ifade ediyordu. Bunun sebepleri arasında tahsildarların denetimsizliği yer

³³ Yıldırım, "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)", 41.

³⁴ Yıldırım, "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)", 41.

³⁵ Yıldırım, "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)", 39.

³⁶ M. Macit Kenanoğlu, "Vergi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/52.

³⁷ Kenanoğlu, "Vergi", 43/52.

³⁸ Kenanoğlu, "Vergi", 43/53.

³⁹ Kenanoğlu, "Vergi", 43/53.

⁴⁰ Kenanoğlu, "Vergi", 43/53.

⁴¹ Cengiz Kallek, "Nevâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/34.

⁴² Kenanoğlu, "Vergi", 43/53.

⁴³ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, 1422/2001, 14/166.

⁴⁴ Hüseyin Baysa, "Vergiyi Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Eylül 2023), 292.

alıyordu. Bu da halk arasında mağduriyetlerin yaşanmasına sebep oluyordu.⁴⁵ Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v) İslam beldelerinde meks vergisini kaldırmıştır.⁴⁶ Bunu yapmasının sebebi Medine'ye temel yiyecek maddelerinin girişini kolaylaştırmak ve ithalatı canlandırmak olma ihtimali yüksektir.⁴⁷

Hz. Ömer dönemine gelindiğinde ise uşûr vergisi tekrardan uygulamaya konulmuştur. Bunun sebebi ise İslam ülkesine ticaret yapmak maksadıyla gelen tüccarların güvenliğini sağlamak ve yabancı ülkelerde Müslüman tüccarlardan alınan vergilere karşılık olması (mütekabiliyet) hasebiyle bu vergi tekrardan alınmaya başlanmıştır.⁴⁸ Hz. Ömer belirli oranlarda harbî ve zimmîlerden uşûr vergisi tahsil etmiştir.⁴⁹ Bu dönemde Hz. Ömer'in aldığı uşûr vergisi ve belirlediği oranlar makul seviyede ve ticaretin devamlılığına imkan verecek ölçüdeydi. Bu sebeple bu dönemdeki uşûr vergisi Hz. Peygamberin (s.a.v) yasakladığı mekse benzemiyordu.⁵⁰ İşte uşûrun bu türü vergi mahiyetlidir. Yani aslında uşûr, vergi mahiyetli olabileceği gibi zekât mahiyetli de olabilir. Şimdi zekât mahiyetinde olan uşûra göz atalım.

Müslüman ahaliden uşûr, Hz. Ömer döneminde tahsil edilmeye başlanmıştır.⁵¹ Alınan bu uşûr (onda bir vergi) her ne kadar ismi itibariyle zekâtı andırmasa da mahiyeti itibariyle Müslüman tüccarlardan zekâtın şartlarına uygun bir biçimde uşûrun dörtte biri (kırkta biri) oranında tahsil edilmiş⁵² ve bu tahsilat, mükellefin yıllık zekât borcundan düşülmüştür.⁵³ Dolayısıyla vergi niteliğindeki harbî ve zimmîlerden alınan uşûr ile Müslümanlardan alınan zekât niteliği taşıyan uşûr birbirinden tamamen farklıdır. Çünkü zekât niteliği taşıyan uşûr, zekât şartlarına uygun bir biçimde tahsil edilmekte ve yine aynı şartlara riâyet edilerek dağıtılmaktadır.⁵⁴

Yapılan bu uygulama ile Hz. Ömer, ticaret malları veya para sebebiyle zekât ile mükellef olup da evi uzakta olup teslim etmede zorluk yaşayan kişilerin lehine bir kolaylık sağlamıştır.⁵⁵

Uşûr'un zekât mahiyeti taşıması ile vergi mahiyeti taşımasının farklı olduklarını ifade etmiştik. Burada önemli olan bir nokta, zekât mahiyetindeki uşûrdan hareketle verginin zekât yerine sayılacağına zannedilmesidir. Bu konuda dayanılan rivayet ise Enes b. Mâlik'in köprü girişlerinde alınan vergiyi zekât olarak kabul ettiği rivayettir.⁵⁶ Hâlbuki Enes b. Mâlik zekât mahiyetindeki uşûrun âşire verilmesi halinde zekât yerine geçeceğini

⁴⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Muslim* (Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, 1392/1972), 11/203; Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 292.

⁴⁶ Muhammed Emin b. Omer b. Abdilazîz el-Huseynî ed-Dımeşki İbn Âbidîn, *Haşiyetu İbn Abidin* (Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, 1966), 2/310.

⁴⁷ Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 292.

⁴⁸ DİA, "Gümrük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/261.

⁴⁹ Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 293.

⁵⁰ Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 294.

⁵¹ Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 294.

⁵² Mustafa Fayda, "Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşûr", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/3-4 (Aralık 1981), 178.

⁵³ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fî tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406), 2/38.

⁵⁴ Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 296.

⁵⁵ el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/36; Baysa, "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 295.

⁵⁶ Pehlül Düzenli, "Vergi, Zekât Yerine Geçer mi?", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, (2017), 639.

söylemiştir.⁵⁷ Dolayısıyla bu ayırımın bilinmeden verginin zekâtın yerine geçeceğini söylemek zor görünmektedir.

5. Verginin Zekât Yerine Sayılıp Sayılmaması

Yapısı itibarıyla dönemden döneme çeşidi ve miktarı değişen vergilerin zekâttan düşülmesi meselesi geçmişte fukaha arasında tartışılmıştır.⁵⁸ Ulema, zekât/öşür ismi ve uygulaması dışındaki vergileri zekât kapsamında görmemişler, bunlara cevaz vermemişlerdir.⁵⁹ Hazineye para kalmadığı için zenginlerden ek olarak alınan vergiler Müslümanların faydasına kullanılsa bile yapılan bu tahsilat zekât kapsamında yapılmadığı için verilen bu vergi zekât yerine geçmez denilmiştir.⁶⁰ Bu konuda Hanefilerde geçen muteber görüş meksin, zekât niyetiyle verilmesi halinde zekâta dönüşmeyeceği şeklindedir.⁶¹

Ahmed b. Hanbel'e sorulan bir soruda mahsulünün yarısı devlet tarafından zorla alınan kişinin bu alınan kısmı zekâta saydırıp saydıramayacağı sorulmuş, Ahmed b. Hanbel de eğer alınma sırasında sahibi zekâta niyet ettiyse bunun zekât yerine sayılacağını söylemiştir.⁶² Ancak Hanbeli mezhebinde bu görüşü benimsemeyen, farklı iki görüş olduğunu söyleyenler de vardır.⁶³

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere fukahanın büyük çoğunluğu kamu otoritesince toplanan malların zekât mahiyetinde kabul edilebilmesi için zekât adı altında veya kapsamında tahsil edilmiş olması gereklidir.⁶⁴

6. Vergi ve Zekât Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Yukarıda biraz da olsa temas etmeye çalışılan vergi ve zekât arasındaki farklılıklar bir vakıdır. Aynı zamanda vergi ve zekât arasında birtakım benzerlikler de mevcuttur. İşte bu bölümde vergi ile zekât arasındaki bu benzerlik ve farklılıklar ele alınacaktır.

6.1. Vergi ve Zekât Arasındaki Benzerlikler

a. Vergiyi ve Zekâtı Toplama Mercî'nin Devlet Oluşu

Vergide para devlete ödenir. Zekâta da zekât memurlarının topladıkları kısım devlete ödenir.⁶⁵ İslam'da devlet ehl-i iman ve ehl-i zümme olsun bütün vatandaşlarının havaic-i aslisini karşılamak zorundadır, dolayısıyla aslında zekâtın verildiği her bir birim dolaylı olarak devlete dönüyor demektir.

⁵⁷ Baysa, "Vergiyi Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 296-297.

⁵⁸ Baysa, "Vergiyi Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 298.

⁵⁹ Yusuf El-Kardâvî, *Fıkhu'z Zekat* (Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1973), 2/1108.

⁶⁰ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfî'l-Kebâir* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1407/1987), 1/303; Baysa, "Vergiyi Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 298.

⁶¹ İbn Âbidîn, *Haşiyetu İbn Abidin*, 2/311.

⁶² Mustafâ b. Sa'd b. Abduh es-Suyûtî er-Ruheybânî, *Metâlibu Ulâ'n-Nuhâ fî Şerhi Gâyeti'l-Muntehâ* (b.y.: y.y., 1415/1994), 2/133.

⁶³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muflih b. Muhammed er-Râmîni el-Hanbelî Şemsuddîn İbn Muflih, *el-Furu ve Tashihu'l-Furu*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1424/2003), 4/282; Baysa, "Vergiyi Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 299.

⁶⁴ Baysa, "Vergiyi Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı", 299-300.

⁶⁵ Abdullah bin Mansur el-Gufeyli, *Nevâzilü'z-Zekât* (Riyad: Dâr'ül Meymân, 2009), 332.

Tevbe suresi 60. ayette belirtilen zekâtın verilmesi gereken sekiz kalemden “fi sebîlillâh ve ibnû’s-sebîl” geniş yorumlara müsait kavramlardır. Bugün devletlerin yaptığı sosyal yardımlaşma fonu, evsizler, kimsesizler bakım evleri şefkat evlerinin giderleri ibnû’s-sebîl kavramına dâhil edilebileceği gibi İslam devletinin güvenlik için yapacağı birçok gider STK’ların yaptıkları faaliyetler de fi sebîlillâh kavramına dâhil edilebilir. Dolayısıyla aslında zekât verilmesi gereken yerlerin tamamı bir şekilde devletin vazifesi olduğundan dönütü de devletedir.

b. Verginin ve Zekâtın Alınmasında Cebr (Zorlama) Uygulanması

Zekâtta, Müslüman zekât vermeyi geciktirdiğinde zorlama unsuru devreye girer.⁶⁶ Yani zekâtta zorlama unsuru vardır. Aynı şekilde vergi de zora dayanan bir ödeme şeklidir.⁶⁷

c. Verginin ve Zekâtın Karşılıksız Olma Unsuru

Hem vergide hem de zekâtta kişiye maddi bir menfaat sağlama söz konusu değildir. Zira verginin menfaati kamu işlerinin rahatlıkla yürütülmesi iken zekâtın menfaati veren açısından ahirete taalluk eden ecir ve sevaptır.⁶⁸

d. Vergi ve Zekâtın Sosyal ve Ekonomik Açısından Sağladığı Katkıları

Vergi ve zekât sosyal ve ekonomik hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlar.⁶⁹ Vergi, servet vergisi yönüyle ele alındığı zaman kişilerin mal varlığı üzerinden alınması itibarıyla ekonomik boyutuyla kamu işlerine katkı sağlarken, zekât da mal varlığı üzerinden alınarak şer’an fakir sayılan kimselere fayda sağlayarak hem ekonomik hem de sosyal anlamda topluma katkı sağlar.

6.2. Vergi ve Zekât Arasındaki Farklılıklar

a. Etimolojik Olarak Kelimelerin Arasındaki Anlam Farklılığı

Zekât kelimesi Arapçada temizlik, artış ve bereket gibi anlamlara gelir. Zekât bu yönüyle olumlu bir mana ifade eder.⁷⁰ Zekât veren zengin, aslında malını temizlemiş ve bereketlendirmiş olur. Bu yönüyle zekât kelimesi etimolojik olarak olumlu bir anlamda kullanılır.

Vergi ise Arapçada “Darîbe” kavramı ile ifade edilir. Darîbe, kelime manası olarak birine ceza, kişiye zorla bir yükümlülüğün yüklenmesi, bu yükü taşımaya kişinin mecbur bırakılması gibi anlamlara gelen “ضرب” fiilinden türemiştir.⁷¹ Dolayısıyla etimolojik olarak olumsuz bir mana ifade eder. Kişiler genellikle vergiyi, ağır bir külfet ve yük olarak görürler.⁷²

b. Zekâtın Mahiyeti ve Uygulandığı Kişiler Açısından Farklılığı

Zekât Allah’a yönelişi ifade eden bir ibadet niteliği taşıırken verginin böyle bir niteliği bulunmamaktadır. Yani zekât, uhrevî bir ibadet olarak kabul edilirken vergi, tamamıyla

⁶⁶ El-Kardâvî, *Fıkhu’l Zekat*, 2/997-998.

⁶⁷ Edizdoğan vd., *Kamu Maliyesi*, 144.

⁶⁸ el-Ğufeylî, *Nevâzilü’l-Zekât*, 332.

⁶⁹ el-Ğufeylî, *Nevâzilü’l-Zekât*, 332.

⁷⁰ El-Kardâvî, *Fıkhu’l Zekat*, 2/999.

⁷¹ El-Kardâvî, *Fıkhu’l Zekat*, 2/999.

⁷² El-Kardâvî, *Fıkhu’l Zekat*, 2/999.

dünyevî ve hukukî bir sorumluluktur.⁷³ Aynı zamanda zekât ibadet niteliği taşıdığı için sadece Müslümanlara farz kılınmıştır. Gayrimüslimlere teklif edilmemiştir. Hâlbuki vergi, hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden alınır.⁷⁴

c. Zekâtın Ortadan Kaldırılmaması

Yine ifade etmek gerekir ki zekât, ibadet niteliğinde bir yükümlülüktür. Zekâtın oranı Kuranda yoktur, peygamberin uygulamasıyla yürürlük kazanmıştır. Bu oranlar da Hz. Peygamberin içerisinde yaşadığı toplumda var olan oranlarla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber bu oranlandırmaları bir devlet başkanı olarak mı yoksa peygamber olarak mı yapmıştır, göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer devlet başkanı olarak yaptıysa bu zaman ve mekânlara göre değişiklik gösterebilir ve dönemdeki devlet yöneticilerine bırakılmış esnek bir konudur. Verginin hangi gelir ve mallardan alınacağı, vergi oranları ve miktarı devletin içtihadına bağlıdır. Dolayısıyla vergi oranları değişebilir, hatta bir verginin uygulanması devlet tarafından sürdürülebilir veya kaldırılabilir.⁷⁵ Ancak zekât ortadan kaldırılamaz.

d. Zekâtın Harcama Yerleri Sekiz Sınıftır

Verginin harcama yerleri daha geniş olup zekât Kuran-ı Kerimde belirtildiği üzere, fakirlere, miskinlere, müellefe-i kulûb'a (kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere), zekât toplayan görevli memurlara, esaretten kurtulacaklara, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere, yolda kalmışlara verilir.⁷⁶

Verginin harcama yerleri devlet otoritesi tarafından belirlenir. Bu sebeple zekât bütçesi, devletin genel bütçesinden bağımsızdır.⁷⁷

Zekâtın sarf yerleri ile alakalı bazı detayları zikretmemiz gerekir:

a) *Fakirler ve Miskinler*: Fakirlik zenginliğin zıddı olup ölçütü bir kimsenin ailesinin geçimini sağlayacak kadar mala sahip olmamasıdır. Veya fakir yiyecek bulabilen kişi iken miskin hiçbir şeyi olmayan kişidir.⁷⁸ Hanefilere göre fakir, ev ve ev eşyası gibi aslî ihtiyaçlarını karşılayabilen ama gelirleri ihtiyaçlarını karşılamayan, malı nisap miktarından az olan kimsedir. Miskin ise hiç malı ve geliri olmayan kimsedir.⁷⁹

b) *Âmiller*: Bir işi yapan, işçi anlamına gelen âmil terimi, zekât işlerinde çalışan memurlar anlamına gelir.⁸⁰ Kur'an-ı Kerim'de zekât verilecek sekiz sınıftan birinin âmiller olarak zikredilmesi zekâtın bir kurum tarafından toplanması ve dağıtılması gerektiğini vurgulamak içindir.⁸¹ Âmiller sınıfına zekâtı toplayan, dağıtan, muhafaza eden, hesap işlerini yapan, tartan, ölçen, sayan ve zekât idaresinin her kademesinde çalışan

⁷³ El-Kardâvî, *Fıkhu'z Zekat*, 2/1000.

⁷⁴ El-Kardâvî, *Fıkhu'z Zekat*, 2/1000.

⁷⁵ El-Kardâvî, *Fıkhu'z Zekat*, 2/1000-1001.

⁷⁶ Halil Altuntaş - İbrahim Paçacı, *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009) et-Tevbe, 9/60.

⁷⁷ El-Kardâvî, *Fıkhu'z Zekat*, 2/1001.

⁷⁸ Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Firûzâbâdî, *El Kamûsu'l Muhit* (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 457.

⁷⁹ Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/204.

⁸⁰ Erkal, "Zekât", 44/204.

⁸¹ Erkal, "Zekât", 44/204.

memurların tamamı girer.⁸² Zekât âmiline kendisine ve bakmakla mükellef olduğu kişilerin geçimine yetecek kadar zekât verilir.⁸³

c) *Müellefe-i Kulûb*: Zekât verilmek suretiyle çeşitli olumlu neticelere sebep olması hasebiyle İslâm'a karşı yumuşatılmak, zararsız hale getirilmek veya dinde sebat ettirilmenin amaçlandığı kişilerdir.⁸⁴ Müslümanların sayıca az olduğu, güçlerinin zayıf olduğu bir dönemde bu sınıf, Müslümanlığın yayılmasında, müşriklerin zararlarından korunmasında, imanı zayıf yeni Müslümanların imanda sebat etmeleri üzere ve bazı müşriklerin Müslüman olmalarını sağlamak amacıyla matuf olarak kullanılmış ve büyük faydalar görülmüştür.⁸⁵

Bu uygulama Hz. Peygamber efendimiz (s.a.v) zamanından Hz. Ebubekir'in hilafeti sırasında kısa bir zaman daha uygulanmış, daha sonra ise Hz. Ömer'in girişimiyle bu uygulama kaldırılmıştır.⁸⁶ Hz. Ömer'in bu uygulamayı kaldırması acaba kıyamete kadar müellefe-i kulûb'un bir daha olmayacağı anlamına mı gelmektedir ? Yoksa müellef-i kulûb hükmü baki midir ? Bu konuda iki görüş mevcuttur:

Müellefe-i Kulûb'un Ebediyyen Kalktığını Savunanlar: Cessâs (ö. 370/981) Ahkâmü'l Kur'ân adlı eserinde müellefe-i kulûb'un yalnızca Rasulullah (s.a.v) döneminde olduğunu, Müslümanların sayısının o zamanlar az olduğunu, düşmanlarının çok olduğunu belirterek sonrasında ise Allah'ın kafirlerin gönlünü hoş tutmaya ihtiyaç bırakmayacak kadar İslâm'ı güçlendirdiğini belirtir. Bu görüşün "ashabımızın görüşüdür" diyerek Hanefi alimlerinin görüşü olduğunu söyler.⁸⁷ Hanefilerin, meşhur görüşlerinde Mâlikilerin ve Şafii mezhebinin sahih görüşüne göre artık ehl-i küfre gönülleri ısıdırmak ve başka türlü sebeplerle zekât verilemez.⁸⁸

Müellefe-i Kulûb'un Devam Ettiğini Savunanlar: Bir kısım Mâlikiler ve Hanbelilerin çoğunluğu, bazı Şafiiler ve Caferiler ile Zeydiler ihtiyaç halinde müellefe-i kulûb hükmünün her devirde devam edeceğini savunurlar.⁸⁹

İsmail Saymaz'ın doktora çalışmasında zekât için kurumsallaşma modeli önerisinde müellefe-i kulûb hakkındaki görüşleri zikretmeye değerdir. Saymaz, günümüz devletlerinin İslami değerleri tanıtmak için yaptığı harcamalar müellefe-i kulûb açısından değerlendirilebilir.⁹⁰ Gayrimüslimlerin yardım vasıtasıyla insanları kendilerine çektikleri bir vakıadır. Aynı şekilde bu yöntemi Müslümanlar da kullanmalıdır. Müellefe-i kulûb statüsüne giren kişiler devlet tarafından tespit edilmeli ve devlet başkanının tasarrufu ile desteklenmelidir.⁹¹ Bunun yapılabilmesi için devlet tarafından zekatın toplanacağı ve

⁸² Erkal, "Zekât", 44/204.

⁸³ Erkal, "Zekât", 44/204.

⁸⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi* (İstanbul: Feyiz Yayınları, 1972), 252.

⁸⁵ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 252.

⁸⁶ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 257.

⁸⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1405), 4/325.

⁸⁸ Cengiz Kallek, "Müellefe-i Kulûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/474.

⁸⁹ Kallek, "Müellefe-i Kulûb", 31/474.

⁹⁰ İsmail Yılmaz, *-Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019) ((Tez No: 571058)), 280.

⁹¹ Yılmaz, *-Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi*, 280.

naslarda belirlenen yerlere harcanacağı bir kurumun kurulması yani zekâtın kurumsallaştırılması elzemdir.

d) *Köle ve Câriyeler*: İnsan hayatının eşit şartlarda sürmesi, kendi hayatını idâme ettirmesi, özgür ve hür olması için İslam, köleliği çeşitli vasıtalarla tedricen bitirmenin yollarını açmıştır.⁹² İslam, Müslümanların elleri altında bulunan köleleri azad etmeyi teşvik etmiş, ceza hukukuna taalluk eden keffaretler bahsinde ilk olarak köle azad etmeye yer vermiş, köleliği sadece savaş esirlerine münhasır kılmış ve zekât verilecek sınıflardan bir hisse de kölelere ayırmıştır.⁹³ Bu uygulamalar İslâm'ın çok etkin bir şekilde kölelikle mücadele ettiğinin apaçık göstergesidir.

Zekâtın kölelere pay verilmesi iki durumda gerçekleşebilir. Ya mükâteb kölenin borcuna yardım edilir ya da zekât fonundan köle satın alınır veya zekâtla mükellef olan kişi bizzat kendisi köle satın alarak onu azad eder.⁹⁴ Günümüzde zekât müessesesinin kurumsallaştığı resmi bir zekât kurumu olsaydı sosyal, siyasal ve ekonomik özgürlüğünü kaybetmiş, düşman elinde olan Müslüman savaş esirlerinin fidyelerinin ödenmesi bu fondan karşılanabilirdi.⁹⁵ Ayrıca kendi yurtlarından her şeyini bırakarak çıkmak durumunda bırakılmış mültecilere de “rikâb” sınıfı dahilinde bu fondan yardım edilebilirdi.⁹⁶

e) *Borçlular*: Kuran-ı Kerimde kendisine pay verilen diğer bir grup borçlular yani “gârimîn” kısmıdır. Terim anlamı itibariyle Hanefilere göre borçlu, borcu olan ve nisap miktarı malı da olmayan kimselerdir.⁹⁷ İslam, tasarruflu davranmayı, israfa kaçmamayı emreder. Hayat şartları içerisinde borçlanmak durumunda kalıp da ödeme kararlılığı gösterdiği halde kısmen veya tamamen borcunu ödeyemeyen kişileri İslam yüzüstü bırakmaz, devlet devreye girerek o kişinin borcunu ödeyebilir.⁹⁸ Aynı şekilde zekâtın kurumsallaşması halinde borçlular, iflas etmiş vatandaşlar, mesleğini yürütecek imkânlardan mahrum olan insanların kalkınmaları için “Gârimîn” fonundan destek verilebilir.⁹⁹

f) *Allah Yolunda Olanlar (Fî Sebilillâh)*: Bu kavramın, Allah rızasını kazanmak, ona yaklaşmak için yapılan her türlü işte çalışan, İslam'ın yücelmesi için ciddi emek sarf eden (cihad eden) herkesi kapsamına alan geniş bir yelpazesi vardır.¹⁰⁰ Ancak bu kavram mutlak anlamda ele alındığında fukaha, buradan kastedilenin öncelikle Allah yolunda savaşanlar (gaziler) olduğunu belirtmişler ancak hangi nitelikteki gazilere bu fondan pay verileceği hususunda farklı kanaatler ileri sürmüşlerdir.¹⁰¹ Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre fakirlik, teçhizat yokluğu gibi sebeplerle savaşa katılamayan mücahitlere bu fondan pay verilir.¹⁰² Böylelikle savaş için gerekli teçhizatları alsınlar ve azıklarını temin etsinler diye pay

⁹² Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 137.

⁹³ Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 137-138.

⁹⁴ Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 139.

⁹⁵ Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 281.

⁹⁶ Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 281.

⁹⁷ Erkal, “Zekât”, 44/204.

⁹⁸ Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 143.

⁹⁹ Yılmaz, -Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi, 279.

¹⁰⁰ Erkal, “Zekât”, 44/205.

¹⁰¹ Erkal, “Zekât”, 44/205.

¹⁰² Erkal, “Zekât”, 44/205.

verilir.¹⁰³ İmam Muhammed'e göre ise munkatı hacılar yani hacca gitmeyi isteyen fakirlerdir.¹⁰⁴ Hanefi mezhebinde fetva, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüne göredir.¹⁰⁵

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre zengin olsun veya fakir olsun savaşa giren herkese bu fondan zekât verilir.¹⁰⁶ Bu konuda Şâfiî ve Hanbelîler ek olarak savaşa giren gazilerin bu fondan yararlanabilmesi için devletten maaş almamalarını, savaşa gönüllü olarak katılmış olmalarını veya aldıkları maaşın yeterli olmamasını şart olarak ileri sürerler.¹⁰⁷ Mahmûd Şeltût, Hasaneyn Muhammed Mahlûf ve Muhammed Hamîdullah gibi çağdaş İslam uleması, fî sebîlillah kavramını geniş anlamı ile Müslümanların yararına olan her türlü faaliyet olarak belirtmişlerdir.¹⁰⁸

g) *Yolcular*: Bu kavram terim anlamı itibarıyla Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fukahasına göre memleketinde malı olduğu halde başka bir yerde bulunduğundan dolayı ve bulunduğu yerde de bir şeyi olmayan kimse demektir.¹⁰⁹ Şâfiîlere göre ise yolcu (ibnû's sebîl), gurbette kalan yolcu ve yolculuk yapmak istediği halde maddî gücü bulunmayan kimsedir.¹¹⁰

Eğer zekât müessesesi kurumsallaşırsa sokakta kalan, sokağa terk edilmiş kimselerin barınabileceği, sığınabilecekleri daimi sığınma evlerinin yapımında, mültecilerin barınma ihtiyaçlarının giderilmesinde bu fondan yararlanılabilir.¹¹¹

e. Zekât ve Verginin Ödenmesi Hususunda Devletin Rolü

Vergi, devlet-insan arasındaki bir ilişkidir. Dolayısıyla devlet otoritesi, kişiden vergi alabileceği gibi bir kısım vergiden veya tamamından feragat edebilir. Eğer devlet otoritesi vergi talebinde bulunmaz veya gecikir ise mükellef olan kişiden herhangi bir ödeme beklenmez.¹¹² Ancak zekât bir ibadet olduğu için kişinin yaşadığı ülke İslâmî ilkeler ile yönetilen bir yer olmasa ve devlet tarafından zekât alınmasa bile, zekât ile mükellef olan kişi zekâtını naslarda belirtilen yerlere kendisi vermelidir.¹¹³

f. Zekâtta Affın Olmaması

Vergide kişi, yıl içerisinde zarar ederse devlet tarafından zarar mahsubu yapılarak indirim yoluna gidilebilir.¹¹⁴ Ancak zekâtta kişi yıl içerisinde zarar etse bile nisap miktarı malı varsa zekâtını vermek zorundadır.

g. Zekâtta Havaic-i Asliyye Kavramı

Ev ve araba için vergi alınabilirken, zekâtta ticaret amaçlı olmayan ev ve araba için zekât yükümlülüğü yoktur. Aslında İslâm'da "havaic-i asliyye" denilen temel ihtiyaçlardan fazla

¹⁰³ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹⁰⁴ Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Râye li'Ehâdisi'l-Hidâyeti mea Hâşiyetihi Buğyeti'l-Elmeî fi Tahrîci'z-Zeyleî*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997), 2/395; Erkal, "Zekât", 44/205.

¹⁰⁵ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹⁰⁶ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹⁰⁷ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹⁰⁸ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹⁰⁹ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹¹⁰ Erkal, "Zekât", 44/205.

¹¹¹ Yılmaz, -*Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi*, 282.

¹¹² El-Kardâvî, *Fıkhuz Zekat*, 2/1002.

¹¹³ El-Kardâvî, *Fıkhuz Zekat*, 2/1002.

¹¹⁴ "Mevzuat Bilgi Sistemi" (Erişim 02 Mayıs 2025) Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 9.

olan mallar üzerinden zekât alınır. Ancak vergi havaic-i asliyye sayılanlar üzerinden de alınır.

h. Verginin Harcama Kalemlerinden de Alınması

Zekât, kişinin altın, gümüş ve para gibi belirli mal varlığı üzerinden alınırken,¹¹⁵ vergi Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gibi tüketim kalemlerinden de alınır. Vergi gelirleri dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri olmak üzere iki kısma ayrılır. KDV ve ÖTV dolaylı vergi gelirleri arasındadır.¹¹⁶ İkisi de harcama üzerinden alınan vergilerdir.¹¹⁷

1. Zekât ve Verginin Alındığı Kişiler Açısından Farklılığı

Zekât, nisab miktarı malı olan kişiler üzerinden alınır.¹¹⁸ Yani dinimizce zengin olan kimselerden alınır. Vergi ise bütün vatandaşlardan tahsil edilir.

Sonuç

Zekât, İslam dininin koymuş olduğu farzlardan birisidir. Ayrıca zekât, mâli bir ibadet niteliğindedir. Dolayısıyla zekât vermekle mükellef olan her Müslümanın şartlar yerine gelince bu mâli ibadeti yerine getirmesi zorunludur. Aslında zekâtın toplanması devlet eliyle olmalıdır. Ancak böyle bir ortam mevcut değil ise her Müslüman kendisi bizzat zekâtını naslarda belirtilen sınıflara vermelidir. Vergi ise devletin kamu harcamalarında kullanmak üzere vatandaşlarından aldığı bir ödemedir. Ülkedeki bütün vatandaşlar ve gayrimüslimler bu ödemeye katılmak zorundadırlar. Müslüman bir bireyin zekâtına dikkat ettiği gibi vergi vermeye de dikkat etmesi ve gereken yükümlülükleri yerine getirmesi gerekir. Bazı kesimlerce akla “acaba verdiğimiz vergiler zekât yerine geçer mi?” şeklinde sorular gelmektedir. Yukarıda da açıklandığı üzere zekât ile vergi arasında mahiyet itibarıyla çok büyük farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla yukarıdaki verilerden hareketle günümüzde verilen vergilerin zekât yerine geçmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ileriki zamanlarda devlet eliyle sadece naslarda belirtilen sekiz sınıfa harcanmak üzere ayrı bir fon olarak bir kurum kurulursa zekâtın devlet eliyle toplanması ve dağıtılması söz konusu olabilir. Bu konuda önümüzde Malezya örneği mevcuttur. Malezya’da zekât devlet eliyle (resmi kurumlarla) toplanmaktadır. Ayrıca zekâtını ödeyen vatandaşlara vergi konusunda indirim uygulanmaktadır. Böylece hem vergi yükü hafifletilmekte hem de kişilerin zekât ödeme istekleri arttırılmaktadır. Malezya’da bu uygulanmanın nasıl işlerlik kazandığı, nasıl yapılandırıldığı konusunda yapılacak çalışmalar İslam iktisadi alanına katkı sağlayacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

¹¹⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2021), 760.

¹¹⁶ Taleh Mammadov, “Dolaylı Vergilerden KDV ve ÖTV’nin Enflasyon Üzerinde Uzun Dönemde Etkisi”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/1 (Haziran 2024), 45.

¹¹⁷ Mammadov, “Dolaylı Vergilerden KDV ve ÖTV’nin Enflasyon Üzerinde Uzun Dönemde Etkisi”, 46.

¹¹⁸ Ebü’l-Fazl Meccüddin Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsûlî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr* (Beirut-Lübnan: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1937), 1/99.

Yazar(lar) / Author(s): Oğuzhan Koç

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Atuntaş, Halil - Paçacı, İbrahim. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Baysa, Hüseyin. "Vergiye Zekâta Saydırmada 'Uşûr Tahsilatını Bir Dayanak Olarak Kullanma İmkânı". *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Eylül 2023), 288-309. <https://doi.org/10.54427/ijisef.1299446>
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1405.
- Çevâd Ali. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. b.y.: Dar'üs Sâkî, 1422/2001.
- DİA. "Gümrük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/260-263. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.
- Düzenli, Pehlül. "Vergi, Zekât Yerine Geçer mi?" *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 635-642. <http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=engandidno=388922andtarama=ahkam%C3%BC%20sultaniyye&midno=102251250&Dergivalkod=1049>
- Edizdoğan, Nihat vd. *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınları, 10. Baskı., 2019.
- El-Kardâvî, Yusuf. *Fikhuz Zekat*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetür Risale, 2. Baskı., 1973.
- Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fayda, Mustafa. "Hz. Ömer ve Ticaret Mallan Vergisi veya Uşûr". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/3-4 (Aralık 1981), 169-178. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71558/1151588>
- Fergânî El-Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebi Bekr b. Abdilcelil - Yusuf, Tallal el-. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyâ'î Tûrâsî'l-Arabî, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *El Kamûsu'l Muhit*. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Ğufeyli, Abdullah bin Mansur el-. *Nevâzilü'z-Zekât*. Riyad: Dâr'ül Meymân, 1. Baskı., 2009.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Omer b. Abdilaziz el-Huseynî ed-Dimeşki. *Haşiyetu İbn Abidin*. 6 Cilt. Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, 2. Basım., 1966.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *ez-Zevâcîr an İktirâfî'l-Kebâir*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1407/1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kallek, Cengiz. "Nevâib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâi'u's-sanâi fî tertibi's-şerâi*. 7 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1406.
- Kenanoğlu, M. Macit. "Vergi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/52-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mammadov, Taleh. "Dolaylı Vergilerden KDV ve ÖTV'nin Enflasyon Üzerinde Uzun Dönemde Etkisi". *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/1 (Haziran 2024), 43-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd/issue/85376/1383092>
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1937.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Şerhu'n-Nevevî alâ Muslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1392/1972.
- Öz, Ersan vd. "Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım". *Gümrük ve Ticaret Dergisi* 4 (2014), 86-99.
- Ruheybânî, Mustafâ b. Sa'd b. Abduh es-Suyûtî er-. *Metâlibu Ulâ'n-Nuhâ fî Şerhi Gâyeti'l-Muntehâ*. 6 Cilt. b.y.: y.y., 2. Basım, 1415/1994.
- Somuncu, Ahmet. "Türkiye'de Otomobil ve Ticari Araçlardan Alınan Özel Tüketim Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisinin Çevresel Etki ve Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi". *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi* 9/2 (2022), 29-43.
- Şemsüddîn İbn Muflih, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Muflih b. Muhammed er-Râmîni el-Hanbelî. *el-Furu ve Tashîhu'l-Furu*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslâm'da Zekât Müessesesi*. İstanbul: Feyiz Yayınları, 1972.

- Yıldırım, Fethi. "Cahiliyede ve İslam Döneminde Vergi (Zekât)". *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/3 (2019), 39-47.
- Yılmaz, İsmail. -*Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019. (Tez No: 571058).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Nasbu'r-Râye li'Ehâdîsi'l-Hidâyeti mea Hâşiyetihî Buğyeti'l-Elme'î fi Tahrîci'z-Zeyle'î* thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997.
- "Mevzuat Bilgi Sistemi". Erişim 02 Mayıs 2025.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5520&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>